

„LUKÁCS GYÖRGY KELL”

Zsurzsán Anita

(ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola)

(Böcskei Balázs [szerk.]: *A forradalom végtelensége. Lukács György politika- és társadalomelmélete*. Budapest, L'Harmattan, 2016)

Lukács György intellektuális örökségének és emlékének visszatérő destruálása cseppet sem új keletű jelenség a rendszerváltást követő magyar közéleti és tudományos szférában, a *Történelem és osztálytudat* szerzője a bolsevik forradalom után 100 évvel is következetes intellektuális és politikai támadásoknak van kitéve.

2016. október 21-én jelent meg az az újságcikk egy konzervatív napilapban, amely szerint a Lukács-alapítvány működése törvénytelen, arra hivatkozva, hogy a magyar filozófus a „20. századi önkényuralmi politikai rendszerek megalapozásában, kiépítésében vagy fenntartásában vezető szerepet töltött be”. Bár az említett cikk mindezt a Magyar Tudományos Akadémia hivatalos álláspontjára hivatkozva vizsgálja, de az újságcikk interpretációjának prekonceptiók mivoltához nem férhet kétség: „történelmi tényként” definiál egy elbeszélésekre és elkerülhetetlenül a korabeli propagandára alapozott vádat a poroszloói eseményekről. Az ominózus vád olyannyira nem történelmi tény, hogy a mai napig sem áll rendelkezésükre az eseményeket igazoló bizonyíték (erről bővebben lásd Lengyel András: A „tizedeltető”. Lukács György Egy politikai folklór-szüzsé történeti hátteréhez. *Forrás*, 2017/1.; Mesterházi Miklós: Szörnyalaktani vizsgálódások. Lukács György, 1919. május 1. *Élet és Irodalom*, 2016. április 15.). Ettől a súlyos ideológiai motivációkkal átítatott termékletlen hagyománytól szemmel láthatóan a magyarországi közbeszéd sem képes szabadulni.

A tárgyalt napilapcikk megjelenését követően nem sokkal jelent meg – és a Lukács György Alapítvány támogatása nélkül meg sem valósulhatott volna – *A forradalom végtelensége. Lukács György politika- és társadalomelmélete* című kötet a L'Harmattan gondozásában. Böcskei Balázs politológus, a kötet szerkesztője az előszóban részletezi a tanulmánygyűjtemény megvalósulásának körülményeit, és a megjelenésre a „szolidaritás megnyilvánulásaként” tekint. Ez a szolidaritás nemcsak a Lukács György Alapítvány és a Lukács Archívum

zavartalan és kiegyensúlyozott működésének igényében nyilvánul meg, hanem a jelek szerint még ennél is nagyobb a tétje: Lukács szellemi örökségének megőrzése és újraértelmezése napjaink politika- és társadalomelméleti gondolkodásában. A tanulmánykötet megjelenése egyben egy finom, de határozott tisztelgés is mindazok előtt, akik kitartóan részt vettek a páratlan hagyaték gondozásában. Emellett azonban – ahogy a cím is sugallja – egy jelentős központi fogalom köré épül a kötet szerkezete, ami a hazai baloldali forradalmi hagyomány feltámasztása, diskurzusba helyezése és újragondolása. A könyv alapkonceptiója és magva tehát a forradalmi politikai cselekvés aktualitásának újraértelmezése, amihez Lukács György társadalom- és politikaelmélete adja az alapot, amelyhez a szerzők hol kritikusan, hol a megértés szándékával viszonyulnak. A kötet tehát különféle történeti, filozófiai, társadalomtudományi és politikaelméleti reflexiókat tartalmaz a cselekvés filozófiájából és a forradalmi politikai cselekvés koncepcióiból kiindulva.

Bár a cselekvés a politika, az ideológia pedig a filozófia köre, de sehol annyira nem fonódik össze, mint általában a klasszikus nyugati marxista gondolkodásban és különösen Lukács György nagy hatású életművében. Hiszen valójában maga Lukács volt, aki a legendássá vált esszéjében, a *„Szakadék” Nagyszállóban* kritizálta a frankfurti iskola filozófusait és az értelmiségi elitet azzal, hogy bár intellektuálisan igazolják a „kapitalista-imperialista társadalom” súlyos retorzióit, tevékenyen sosem szálltak vele szembe, ezzel pedig szerrinte szembefordultak a cselekvés marxi hagyományával. Ugyanúgy Lukács életművének egyik központi eleme a liberalizmus és a liberális politikai filozófia kritikája, amelyeket *Az ész trónfosztását* megalapozó tanulmányaiban azzal vádolt, hogy sosem voltak képesek „aktívan” szembeszállni azokkal a „reakciós” ideológiai konstrukciókkal, amelyek a fasizmus elméleti megalapozásaiban összpontosultak. A lukácsi gondolkodásnak ez a hagyománya a jelen kötetben is tematizálódik, hiszen talán soha ennyire nem volt még aktuális a liberalizmus, neoliberalizmus, fasizmus és posztfasizmus közötti összefüggések kritikai értelmezése.

A kötet szerzői tehát Böcskei megfogalmazása szerint „nemcsak teoretikus igénnyel közelednek a politika felé, hanem a cselekvés és változtatás iránti elkötelezettséggel is” (8. o.). Ebben az értelemben a könyv valóban frissítően hat a magyar tudományos diskurzusban, időszerű a kortárs kritikai társadalom- és politikaelméleti gondolkodás revitalizálása. A kötet szerkezetét tekintve négy nagyobb fejezetből áll, amelyek Lukács György személyes politikai és filozófiai útját, a XX. század legnagyobb forradalmi törekvéseit (1956 – 1968 – 1989), Lukács szerepvállalását az '56-os forradalomban, valamint a forradalom elméleti és gyakorlati koncepciójának aktualitását járják körül.

A könyv nyitó tanulmányában Szalai Miklós a marxista filozófiatörténet egyik legegységibb gondolkodójának, Herbert Marcuse gondolkodásának viszonylatából értelmezi a cselekvés- és történelemkonceptiót. Ebben nemcsak

a Marcuse és Lukács közötti szellemi-világnézeti viszony tárul fel, hanem a filozófiatörténetben máig érdekes heideggeri cselekvésfogalom értelmezése is, ami döntő hatással volt a marxista gondolkodó filozófiai fejlődésére.

Ezt követően Mesterházi Miklós a *Történelem és osztálytudat* záró tanulmányát, a „Módszertani megjegyzések a szervezeti kérdéshez” című írást idézi fel újra a kortárs kritikai gondolkodás számára, továbbá újra is értelmezi Lukács szándékát ezzel a művel kapcsolatban. Mesterházi korai politikai esszé-ként olvassa újra a szóban forgó írást, ami Lukács korabeli ideológiai és mozgalmi fogalmainak egyfajta kivonataként is értelmezhető, nem mellesleg pedig ez a fejezet a nagy tudományos pályát bejárta Eldologiasodás-fejezet mellett kifejezetten az 1922-es könyv számára készült. Mesterházi értelmezésében Lukács gondolatmenete ebben az írásban választ jelent egy olyan kérdésre, amit fel sem lett volna szabad tennünk.

Csunderlik Péter tanulmányában arra tesz kísérletet, hogy a Galilei Kör folyóirata, a *Szabadgondolat* 1918. decemberi „Bolsevizmus”-különszámának elemzésével egy új értelmezési keretét adja Lukács vonatkozó írásainak. Így például az egyik legismertebb és legvitatottabb esszéje, „A bolsevizmus mint erkölcsi probléma” keletkezési körülményeit is a korszak legperzselőbb vitájaként helyezi kontextusba. Természetesen Lukács életművének és tulajdonképeni sorsának is központi eseménye az 1918–19-es fordulat, ezért Lukács nevezetes esszéje a történész szemszögéből a korszak szellemi-kulturális közegében értelmeződik újra. Ezzel azt is igazolja, hogy a proletárforradalom nem csupán politikai mozzanat, hanem súlyos erkölcsi és egzisztenciális probléma is volt.

Budai Gábor tulajdonképpen Lukács György és fiatalkori barátja, Ernst Bloch 1918–19-es írásai alapján gondolja újra hol összefonódó, hol eltávolodó filozófiai fejlődésüket és gondolkodásukat a politika, az erkölcs, az utópia és a cselekvés kérdéseinek tekintetében. Ernst Bloch *Az utópia szelleme* című műve a modern forradalmi romanticizmus egyik legmeghatározóbb dokumentuma, amiben az erkölcsi és politikai dimenzió összefüggéseit is vizsgálja. Budai tanulmányának tétje a Sein és a Sollen dualitásának paradox értelmezése Lukács és Bloch gondolkodásában, a marxista filozófia függvényében. A szerző arra a sajátos viszonyra is rámutatott, ami a két jó barát és filozófus gondolkodásában egyedi, és amelyre Mesterházi Miklós is korábban utalt, hogy tehát „Bloch továbbírja Lukácsot”.

A második nagy szerkezeti egységben 1956, 1968 és 1989 eszmei háttere és a forradalmi élmény kerül előtérbe. Lukács nem csupán megalkotta a nagy forradalmak legjelentősebb elméleteit, hanem szemtanúja is volt a 20. század mindent felforgató eseményeinek. Weiss János tanulmánya éppen Lukács konkrét forradalom-élményéből és egyéni sorsából indul, Eörsi István *Az interjú* című drámájának sajátos elemzésén keresztül. Weiss kimerítő elemzésének középpontjában az 56-os forradalom utáni forradalom, a megvalósult szo-

cializmus dilemmája áll, és ebben a kontextusban vizsgálja felül Lukács szerepét és ezekhez való viszonyát.

Ezt követi Ripp Zoltán eszmefuttatása, aki szintén Lukács György szerepét vizsgálja az 1956-os forradalomban. Lukács a leninizmushoz és sztálinizmus-hoz fűződő meglehetősen komplex viszonyulása örök vita tárgyát képezi. Bár a napjainkban uralkodó jobboldali történelemolvasat előszeretettel ábrázolja az 56-os forradalmat antikommunista felkelésként, de valójában ez tévedés, hiszen alapvetően antisztálinista törekvés volt, ráadásul a felkelőkben kevés igény mutatkozott a nyugati típusú szabadpiaci kapitalizmusra. Maga Lukács hasonlóan viszonyult az októberi forradalomhoz: elfogadta antisztálinista voltát, viszont tagadta antikommunista irányultságát. Ripp tanulmánya végső soron a forradalom körüli eseményeket és azt az ideológiai-szellemi közeget járja körül, amiben ez megfogant.

Bartha Eszter szintén Lukács sztálinizmuskritikájából indul ki, és igyekszik feltárni a kapitalizmus és a sztálinizmus közötti útkeresés alternatívát és azt, ahogyan mindez a megvalósult szocializmus politikájához illeszkedett. Az érvelését a Rába MVG Motor Pártalapszervezetének 1977-es pártgyűlésén fel szólaló munkás beszédével vezeti fel annak illusztrációjaként, hogy milyen úton, módon valósult vagy nem valósult meg az a fajta munkásemancipáció, amiről Marx is írt. Itt hivatkozik Lukács egyik leghíresebb mondására, miszerint a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus, és arra is kitér, hogy ez mit jelent napjaink társadalmában Magyarországon.

A harmadik nagy szerkezeti egységben a kortárs politikai gondolkodás és a modern kapitalizmus talán legaktuálisabb kérdései merülnek fel Lukács György filozófiai törekvése kapcsán. Losonc Alpár és Losonc Márk arra tesznek kísérletet, hogy feltárják a fasizmus, a posztfasizmus és a neoliberalizmus közötti komplex viszonyokat. A tanulmányban kifejtésre kerülnek a történelmi fasizmus/nácizmus és a 30-as évek liberalizmusának átfedései, ami a lukácsi gondolkodás sarokkövének is számít. Lukács missziója ugyanis nem csak a kapitalizmus kritikája, hanem az aktív antifasizmus volt. Ez egy olyan szignifikáns lukácsi örökség, ami napjainkban egyre elfeledettebbé válik, pedig a magyar filozófus számára esszenciális volt a fasizmus ideológiájának leküzdése. Bár ő maga sosem használ(hat)ta a neoliberalizmus kifejezést, de feltétlenül érdemes továbbgondolni a liberális és a neoliberális ideológiák relációját. Lukács értelmezésében a fasizmust nem lehet elválasztani a kapitalizmustól és az imperializmustól (Dimitrov fasizmusértelmezését fogadta el), lévén a fasizmus expliciten sosem támadta a tőkés termelést. A tanulmány szerzői azonban arra is kísérletet tesznek, hogy átláthatóan definiálják az egyébként nehezen meghatározható neoliberalizmust. Bár a köztudatban elsősorban gazdasági struktúraként van jelen, de feltétlenül értelmezhetjük ideológiai alakzatként is. Tehát a szerzők – helyesen – rámutatnak arra, hogy Lukács maga is érzékelte azt a változást, amin a fasizmus *bukása* után a liberalizmus

ideológiája átalakult a demokrácia viszonylatában, csak kevéssé artikulálta. Lukács alapvetően a liberális filozófia és a fasizmus ideológiájának érzékeny értelmezője volt, így aztán különösen aktuálissá válik annak tekintetében, hogy a jelenkori neoliberalizmus és fasizmus között milyen relációkat fedezhetünk fel.

Kiss Viktor Lukács forradalomelméletét helyezi 21. századi kontextusba, és a jelenkori baloldal legnagyobb kihívásait próbálja ezen keresztül értelmezni. Ebben a gondolatmenetben a forradalom aktualitásának lukácsi koncepcióját vizsgálja a tekintetben, hogy az miként viszonyul a korabeli ortodox marxista gondolkodáshoz, és hogyan gondolkozhatunk róla ma a különféle politikai és elméleti irányzatok kontextusában. A tanulmány szerzője meglehetősen peszsimista álláspontot foglal el, és amellet érvel, hogy az a *forradalom*, amelyben Lukács egész életében végső soron hitt, már sosem jöhet el, éppen ezért Douglas Kellnerre hivatkozva azt a konklúziót vonja le, hogy a jelenkori marxizmusnak új irányokat kell kijelölnie.

A kötetet záró tematikus szemelvényeket Eöry Áron gyűjtötte össze, amiben szintén az 1956-os forradalom tapasztalata manifesztálódik. A gondosan összeválogatott szemelvények Lukács György gondolkodását elevenítik fel az októberi forradalom eseményei kapcsán. A válogató a Lukács-idézetekhez egy rövid bevezetőt is írt, kontextusba helyezve a gondolattöredékeket.

A kötet utószavaként Böcskei Balázs, az *Absztrakt társadalomelmélet mint „tudomány” és a politika elveszett konkrétsága* című írásában találóan összegzi Lukács életművének legfontosabb tanulságát: ne a „Szakadék” Nagyszálló kényelméből szemléljük a kapitalizmus valóságát, hanem ragadjuk meg. Böcskei azt a mítoszt igyekszik destruálni, amely szerint a posztmodern kapitalizmus megragadhatatlan komplexitása kikezdehetetlen. Ehhez természetesen arra is szükség van, hogy újraértelmezzük a jelenkori társadalomtudomány és filozófia módszereinek és eszközeinek hatékonyságát a kapitalizmus kríziseinek értelmezésében és megragadásában. Böcskei kritikája az absztrakt gondolkodás tehetetlenségével szemben helytállóan bizonyul, különösen Lukács kontextusában, aki a frankfurti iskola filozófusai ellen is azzal érvel, hogy elárulták a munkásosztályt, és elhagyták a praxis marxi hagyományait. Marx, Engels, Lenin, Lukács és Gramsci is a cselekvés filozófiáját hirdették, és a szerkesztő is a politikai cselekvés autonómiája mellett hozza fel érvként. Az ideológia (filozófia) elhatalmasodása a konkrét cselekvés kárára (amely természeténél fogva politikai) a kortárs gondolkodás számára is komoly dilemmát jelent. Az a tendencia, amit a szerkesztő veszélyként definiál a radikális társadalomelméletre nézve, nagyon is releváns kritikára épül ebben a gondolatmenetben. Ebben a kontextusban a radikális társadalomelmélet tétje, hogy ne kizárólagosan tudományként funkcionáljon, hanem elsősorban politikaként: cselekvésként és ne ideológiaként. Böcskei ebben jelöli ki egy lehetséges radikális társadalomelmélet követendő útját, amelyben Lukács cselekvéskon-

cepciója és az uralkodó értelmiségi hegemonia elleni megalapozott kritikája is visszacseng.

Ha valamiről tehát, akkor Lukács György gondolkodásának aktualitásáról és társadalomelméletet inspiráló erejéről tesz tanúbizonyságot ez a kötet. Bár a könyv 2016-os megjelenése óta eltelt alig egy évben is számos támadás érte a nagy hatású magyar filozófust, ez a tanulmánygyűjtemény is azt igazolja, hogy még bőven van helye akár a filozófiában, akár a társadalomtudományban és a politikaelméletben.